

Zdzisław Chotyniecki

Z PROBLEMATYKI INTENSYWNOŚCI I EFEKTYWNOŚCI NAUCZANIA
JĘZYKA ROSYJSKIEGO NA LEKTORATACH W SZKOLE WYŻSZEJ

Streszczenie. W artykule porusza się zagadnienie efektywności nauczania języka rosyjskiego i możliwości podniesienia jej przez intensyfikację procesu dydaktycznego.

Autor kolejno przedstawia warunki zintensyfikowania poszczególnych elementów procesu nauczania na lektoratach w szkole wyższej, co w ostatecznym rachunku musi doprowadzić do podniesienia efektywności.

Zagadnienie efektywności nauczania języków obcych już od dłuższego czasu absorbuje uwagę specjalistów zarówno teoretyków, jak i praktyków. Przyczyn niskiej efektywności nauczania jest bardzo dużo i nie sposób wymienić wszystkie w jednym artykule, a tym bardziej omówić pod kątem możliwości podniesienia wyników. Wśród zarzutów stawianych przez "konsumentów" nauczania języków panuje dość powszechne przekonanie, że słabe wyniki są rezultatem przestarzałych metod. Przekonanie to wpływa nie tyle z samej oceny procesu nauczania, ile z oceny wywołanej przymierzaniem się do potrzeb znajomości języka, za którymi nie nadążają możliwości dydaktyki. Domaganie się przyspieszenia efektów nauczania języków obcych wynika z prostej konieczności i ma bardzo konkretne podłoże ekonomiczne. Zapotrzebowanie społeczne na znajomość języków z wyżej wymienionych względów nie ogranicza się do samych postulatów, lecz wywołuje także ostrą krytykę dotychczasowego stanu nauczania. Specjaliści w poszukiwaniu przyczyn niskiej efektywności nauczania

języków nie zawsze sięgają do tych problemów, które leżą w zasięgu samych nauczycieli i lektorów, szukają oni rozwiązań generalnych bardzo istotnych, lecz dość odległych z punktu widzenia realizacji. Teoretycy eksponują problem czego uczyć, aby korzyści językowe były optymalne i osiąmane możliwie najszybciej. Stało się jasne, że uczyć "wszystkiego" z jednakowym nasileniem nie może dać pożądaných rezultatów. Zwraca się uwagę na to, że już znacznie wcześniej twórcy podręczników intuicyjnie dobierali materiał językowy według stopnia największej jego przydatności. Obecnie do wyselekcjonowania materiału językowego używa się metod naukowych, którymi zajmuje się językoznawstwo stosowane. W pracowniach naukowych w oparciu o analizy i doświadczenia tworzy się słowniki minimum, słowniki największej częstotliwości użycia wyrazów i zwrotów językowych, zestawienia minimum form gramatycznych, słowniki terminologii specjalistycznych oraz specyfiki ich form składniowych itp. Równocześnie prowadzi się eksperymenty z zakresu celów nauczania języka na poszczególnych etapach oraz celów przydatności określonej znajomości językowej w różnych środowiskach zawodowych. Badania wymienionych problemów wbrew pozorom są w początkowym stadium pracy. Zagadnień teoretycznych wymagających pilnego rozwiązania jest oczywiście znacznie więcej niż zasygnalizowano tu. Wymagają one długich i żmudnych badań, niektóre częściowo są już opracowywane, a inne z czasem doczekają się swojej kolejności wejścia na warsztat naukowy.

Uzależniając efektywność nauczania języków obcych wyłącznie od rozwiązania tych lub innych zagadnień teoretycznych, popełnialibyśmy poważny błąd między innymi dlatego, że o efektywności nauczania decyduje przede wszystkim nauczyciel-praktyk, lektor. Zadaniem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na te elementy procesu dydaktycznego języka rosyjskiego na lektoratach, które mogą w sposób stosunkowo szybki podnieść efektywność nauczania. Zakłada-

jąc, że efektywność nauczania jest rezultatem stosowania efektywnych metod i środków, pragniemy zająć się zagadnieniem niektórych metod - sposobów pozwalających na znaczną intensyfikację nauczania i optymalizację jego wyników. Zagadnieniu intensywności nauczania jako ważnemu czynnikowi efektywności procesu dydaktycznego poświęcamy niniejsze uwagi - rezultat obserwacji i praktyki lektorskiej w zakresie nauczania języka rosyjskiego. Na intensyfikację procesu nauczania składa się wiele czynników, których optymalne rozwiązanie będzie funkcją składową intensywności. Im większa jest ilość intensywnych elementów nauczania, tym więcej funkcji składowych przybliżyć je będzie do optymalnej wypadkowej efektywności. W tym celu wymagana jest zmiana niektórych przyzwyczajzeń lektorów i przedstawienie się na intensywniejsze metody nauczania języka rosyjskiego na lektoratach, a przyzwyczajenia oparte na zasadach metodyki głównie szkoły średniej i to metodyki stosowanej w niższych klasach, które zakorzeniły się tak mocno, że oderwanie się od nich natrafia na poważne opory natury psychicznej i praktycznej, należy stanowczo przezwyciężać.

Autor artykułu wyklucza uniwersalność metodyki nauczania języka rosyjskiego na różnych poziomach, której hołduje wielu praktyków nie wyłączając teoretyków metodyki. Zdaniem autora różnica polega nie tylko na doborze materiału nauczania, uwzględnieniu poziomu, charakteru szkoły i celów nauczania, lecz także na uwzględnieniu ilości materiału przeznaczanego do przerobienia i na warunkach dydaktycznych. W związku z tym różnica polega także na konieczności stosowania zupełnie odmiennych metod pracy, które nie znalazły rozpracowania w żadnej z dotychczasowych metodyk. Tak więc różnica nie polega na podziale czysto formalnym na metodykę szkoły podstawowej, średniej i wyższej lub na metodykę poziomów nauczania, lecz różnica ta tkwi znacznie głębiej.

Biorąc pod uwagę stopień zaawansowania językowego studenta szkoły wyższej, celów nauczania oraz konieczności dostosowania się do szczupłych warunków czasowych lektoratu, trzeba koniecznie uintensywnić proces dydaktyczny rezygnując z niektórych chwytów metodycznych i wszechstronności celów nauczania języka. Konieczne są uproszczenia procesu dydaktycznego na rzecz ilości materiału oraz zawężenia jednych i preferowania innych celów nauczania. Należy się zastanowić, czy nauczanie zaawansowanych studentów czytania i stosowanie bogatego wachlarza chwytów metodycznych przy objaśnianiu słownictwa rekompensuje straty czasowe, czy całkowite wyręczenie studenta w pracy nad słownictwem nie przynosi więcej szkody niż pożytku, czy ilość przerabianego materiału językowego na lektoracie mobilizuje studenta do wysiłku czy skłania do lenistwa? Opory psychologiczne lektorów przy konieczności upraszczania metod mają podwójne podłoże. Pierwsze to niechęć przed posądzeniem o brak znajomości metodyki nauczania języka. Drugie - co tu mówić - wysiłek związany z dobrym, dokładnym odpytywaniem jest znacznie większy i bardziej męczący lektora niż prezentacja materiału, czyli tak nazywane przez niektórych lektorów "wykładanie".

Aby nauczanie języka rosyjskiego na lektoracie było intensywne, należy przestrzegać następujących zasad:

1. Zachowywać właściwe proporcje czasowe dla poszczególnych ogniw metodycznych. Chodzi tu o szczególne zwrócenie uwagi na ograniczenie czasu prezentacji nowego materiału przez lektora i wydłużenie okresu egzekwowania. Nadmierne rozbudowanie ogniwa przeznaczonego na prezentację nowego materiału jest dość powszechnym błędem lektorów języka rosyjskiego, co daje absolutnie niepożądane rezultaty. O ile na stopniu początkowym nauczania języka (w szkole podstawowej) prezentacja materiału może zajmować do 40% czasu, a przy wzroście zaawansowania czas przeznaczony

ny na prezentację powinien maleć, to u niektórych lektorów zamiast ograniczenia prezentacji obserwuje się przerosł "wykładania", na które przeznaczają się 60% lektoratu i więcej. Prezentacja materiału przez nauczającego powinna być odwrotnie proporcjonalna do stopnia zaawansowania językowego ucznia i studenta. Im wyższy jest stopień zaawansowania, tym mniej czasu należy poświęcać na prezentację materiału. W pewnych warunkach nie należy obawiać się nawet całkowitego zaniechania prezentacji na rzecz samodzielnej pracy słuchacza, a czas uzyskany na tej drodze należy poświęcić na egzekwowanie materiału. Im większy jest stopień zaawansowania językowego, tym większy procent czasu należy przeznaczać na egzekwowanie materiału językowego. W niektórych sytuacjach odpytywanie może zajmować nawet do 100% czasu zajęć ze studentami.

2. Zasada druga dotyczy systemu progresji ilościowej i jakościowej materiału nauczania. Problem często dyskutowany przez lektorów: uczyć bardzo dokładnie przerabiając małe porcje materiału czy też aplikować większe dawki rezygnując do pewnego stopnia z jakości. Zdaniem autora jest to błędna interpretacja tzw. dokładnego nauczania oraz omijanie podstawowej zasady dydaktyki, mówiącej o konieczności narastania stopnia trudności i ilości materiału. Wydaje się, że niektórzy lektorzy patrzą poprzez błędny pryzmat możliwości ilościowej prezentacji materiału przez nauczającego, a nie z punktu widzenia alternatywy ilości lub jakości przyswajania wiedzy przez studenta. Polecając studentom samodzielnie przygotować obszerniejszy artykuł do streszczenia wcale nie trzeba zakładać, że będzie on przerobiony pobieżnie. Nie może budzić wątpliwości fakt, że tylko na szczeblu początkowym należy przerabiać materiał bardzo dokładnie i w małych ilościach. Pozwala nam na to duża ilość czasu przeznaczonego na prezentację materiału, a brak elementarnych wiadomości ze strony ucznia wymaga zwiększonego wysiłku nauczyciela. W miarę jak rośnie zaawansowanie

językowe ucznia sytuacja się zmienia, ograniczamy czas prezentacji materiału przez uczącego, a rośnie ilość materiału językowego i stopień jego trudności, z konieczności zwiększa się udział samodzielnej pracy ucznia, studenta. W takiej sytuacji powstaje obiektywna konieczność zwiększenia czasu i dokładności kontroli opanowania materiału. Stosowanie systemu progresji ilościowej i jakościowej przebiega stopniowo od początku nauczania poprzez wszystkie klasy i szczeble. Chodzi o to, by zasada ta była należycie przestrzegana. Jeżeli po osiągnięciu pewnego stopnia zaawansowania językowego w zakresie dwóch podstawowych sprawności - czytania i słuchania - pozostaniemy przy zbyt małych "krokach", oznaczać to będzie zahamowanie postępu w dziedzinie opanowania języka.

Małe porcje materiału siłą faktu wiążą się z krótkimi tekstami, które w tym wypadku powinny być dobrze zredagowane i mocno nasycone nowym materiałem językowym. Niestety takie teksty ciągle pozostają w sferze życzeń. Powtarzalność materiału językowego w skondensowanych tekstach jest mocno ograniczona i praktycznie mało realna. Poza tym krótkie teksty powodują psychologiczne zahamowania zainteresowań przedmiotem, a nawet budzą lekceważący stosunek do tekstów i niedocenywanie ich wartości. Odwrotnie, długie i bogate w treść teksty wzbogacają język, w większym stopniu zapewniają powtarzalność materiału i stanowią doskonałą kąpiel językową, której nie może dać żaden tekst koncentryczny. Mówiąc o dłuższych i bogatych językowo tekstach nie rezygnujemy z wyreżyserowanej powtarzalności materiału w niektórych tekstach oraz powtórek ustnych. Powtarzalność materiału jest niezmiernie ważna dla procesu zapamiętywania.

3. Trzecią zasadą intensywności nauczania jest stopniowe zwiększanie udziału samodzielnej pracy ucznia w procesie przyswajania języka. Jest to nieodzowny warunek efek-

tywności. Język jest strukturą złożoną, a proces jego opanowania jest tak skomplikowany, że im większy jest udział pracy indywidualnej uczącego się, tym szybciej nastąpi opanowanie języka. Znane są powiedzonka, że "języka nie można nauczyć, języka trzeba się samemu nauczyć" i to, że "języka nie można nauczyć się raz na całe życie, języka trzeba się uczyć przez całe życie", aby zasady te mogły znaleźć skuteczne zastosowanie, konieczne jest wdrażanie studenta do samodzielnej pracy w zakresie opanowywania języka obcego.

4. Następną zasadą intensywności nauczania jest powtarzalność materiału. Nie chodzi tu o powtarzalność materiału wynikającą z wartości tekstów i lepiej lub gorzej spreparowanych czytanek (o czym była już mowa). W tym wypadku chodzi o przynajmniej częściowe wyeliminowanie systemu odpytywania z ostatniej lekcji i przejście na system pytania z całości materiału. Odpytywanie z całości zapewne nie tylko powtarzalność i trwałość opanowania przerobionego materiału, lecz zapobiega również uczeniu się pięć minut przed zajęciami i tylko na jedne zajęcia.

5. Bardzo ważną zasadą intensywności nauczania języka obcego jest maksymalne zwiększenie częstotliwości zajęć. W sytuacji, kiedy tygodniowy wymiar godzin wynosi tylko dwie godziny lekcyjne, konieczne jest dzielenie ich na dwie oddzielne jednostki 45-minutowe, przy czym nie mogą one odbywać się w następujących po sobie dniach tygodnia, np. wtorek i środa, gdyż pomiędzy ostatnimi zajęciami i następnymi w nowym tygodniu powstaje zbyt długa przerwa sprzyjająca zapomnieniu materiału językowego, a w dodatku kolejne dni zajęć językowych ograniczają ilościowe możliwości zadawania materiału do samodzielnego opracowania. Zajęcia zblokowane, tj. dwie godziny lekcyjne razem przy dwugodzinnym wymiarze w tygodniu, są zjawiskiem niezmiernie

negatywnym: możliwości percepcyjne języka są bardzo ograniczone i przykładowo wynoszą przy 90 minutach około 50 bit, podczas gdy przy zajęciach 45-minutowych osiągają granicę 40-45 bit, a wliczając pracę domową studenta w zajęciach dzielonych osiąga się od 90 do 100% lepsze efekty niż przy zajęciach zablokowanych.

6. Ogromne znaczenie dla intensywności nauczania ma liczebność grup. Zagadnienie liczebności grup nie wymaga komentarza. Można tu jedynie życzyć lektorom, aby możliwości tworzenia małych liczebnie grup były należycie przez wszystkich respektowane, w tym również przez samych lektorów.

7. Jednym z najistotniejszych środków intensyfikacji nauczania języka obcego jest mocna, lecz sprawiedliwa, egzekutywa uczącego. Dotychczasowy system dydaktyczny w odniesieniu do języka obcego nie dysponuje żadnym bardziej skutecznym źródłem sukcesów. Obserwacje dowiodły, że tylko bardzo silne indywidualności potrafią zdobyć się na większy systematyczny wysiłek, bez którego nie ma sukcesów w opanowaniu języka obcego. Osoby, których indywidualność nie została jeszcze ukształtowana, uczą się pod presją. Nie zmieni to faktu presji, jeżeli nadamy temu zjawisku inną nazwę, np. powiemy, że jednostki ambitne uczą się dla osiągnięcia nagrody w postaci dobrej oceny, w celu ukończenia szkoły, studiów itp., lub po to, aby nie otrzymać kary w postaci oceny niedostatecznej, nie dopuścić do komplikacji przy kończeniu szkoły, studiów itd. W każdym z wymienionych wypadków prócz indywidualności, które uczą się dla osiągnięcia wiedzy, regulatorem będzie pozytywna ocena dostosowana do większych lub mniejszych wymagań uczącego. Mówiąc o wymaganiach (egzekutywie) jako środka intensyfikacji, nie mamy na myśli eliminacji innych istotnych elementów intensywności nauczania omówionych wyżej! Należy również pamiętać, że ostatecznym miernikiem wymagań musi być program.

8. Znaczenie motywacji jest podkreślane przez wszystkich dydaktyków. Motywacja językowa w procesie intensyfikacji nauczania to nie tylko przychylny stosunek słuchacza, jego pragnienia i plany na przyszłość, to przede wszystkim konieczność i doraźna potrzeba. Te ostatnie zazwyczaj nie znajdują pełnego zrozumienia w środowisku nauczającym. Zbyt często boimy się dać studentowi do opracowania materiały obcojęzyczne, z góry zakładając, że nie poradzi sobie z nimi, gdyż nie zna języka. Wskazane jest dawanie zadań trudnych, pobudzających motywację potrzeby i konieczności. W tym wypadku chodzi nie tylko o osoby uczące języków obcych, lecz również o przedstawicieli wszystkich pozostałych dyscyplin naukowych.

9. Doskonałym środkiem motywacyjno-intensyfikującym uczenie się jest możliwość kontaktu studenta z naturalnym środowiskiem językowym. Pozwala to na weryfikację nabytych wiadomości, odblokowuje opory psychologiczne istniejące w warunkach ćwiczeniowych, potwierdza użyteczność języka obcego i wzmacnia wiarę we własne siły.

10. Duże znaczenie dla intensyfikacji nauczania języka obcego może mieć umiarkowane uatrakcyjnienie zajęć. Atrakcyjne zajęcia stosowane z umiarem i względną częstotliwością spełniają rolę zachęty, zapobiegają nadmiernemu zmęczeniu, pozwalają na przyswajanie materiału językowego szybciej i więcej przy zmniejszonym wysiłku. Pomimo wielu zalet nie należy fetyszyzować atrakcyjności zajęć, gdyż przesadna atrakcyjność stoi w sprzeczności z intensywnością i efektywnością nauczania. Wiadomo, że zabawa po pewnym czasie również męczy i zaczyna nudzić. Język ze względu na swoją specyficzną strukturę wymaga różnorodnej pracy głównie samodzielnej, a atrakcyjność, jak wiadomo, nie sprzyja wysiłkowi. Sprawa atrakcyjności w ogóle może być rozpatrywana w dwu aspektach:

- Atrakcyjność w pierwszym aspekcie będzie utożsamiana z nauczaniem na wesoło, lekkością zajęć, zabawami itp.
- Aspekt drugi to atrakcyjność dyskretna polegająca na urozmaiceniu zajęć pod względem form, metod i środków dydaktycznych. Jeżeli chodzi o aspekt pierwszy, zalecamy umiar; atrakcyjność w aspekcie drugim można stosować bez ograniczeń, gdyż aspekt drugi eliminuje nadmierną łatwiznę i mobilizuje do wyętej systematycznej pracy.

Zalecany przez nas drugi aspekt "atrakcyjności" nie oznacza ograniczenia stosowania pomocy naukowych, lecz ich częstą rotację. "Jeśli idzie o nauczyciela, to powinien on być zainteresowany w wykorzystaniu sprzętu audiowizualnego do maksimum, mając jednakże na uwadze, że nie można oczekiwać odeń więcej, niż może on dać"¹⁾.

Osobne miejsce w intensyfikacji nauczania języka obcego zajmują nowoczesne metody z użyciem środków technicznych, takich jak laboratoria językowe. Należy pamiętać, że samo zastosowanie pomocy naukowej nie świadczy o nowoczesności i intensywności nauczania: "Kto wchodzi do laboratorium nie dysponując porządnym programem, trwoni zarówno swój czas, jak i swoich uczniów"²⁾, "to nie maszyna uczy, lecz metoda (program)"³⁾. Laboratoria językowe jako jeden z istotnych elementów intensyfikacji nauczania języków wymagają osobnego, obszernego omówienia. Z przytoczonych rozważań wypływa zasadniczy wniosek, że efektywność

---

¹⁾ Aleksander Szulc, Lingwistyczne podstawy programowania języka, str. 120.

²⁾ j.w., str. 120.

³⁾ Aleksander Szulc, Laboratorium językowe jako środek nauczania języka obcego. "Dydaktyka Szkoły Wyższej", 1968, z. 3-4, str. 39.

nauczania zależy przede wszystkim od intensywności procesu dydaktycznego, na który składa się wiele zintensyfikowanych elementów składowych i umiejętność wykorzystania ich przez nauczającego. Intensyfikując umiejętnie poszczególne elementy, intensyfikujemy proces nauczania języka obcego i podnosimy efektywność naszej pracy.

Najistotniejszym warunkiem powodzenia intensyfikacji procesu dydaktycznego jest umiejętność wyboru metody w zależności od sytuacji, celowego wykorzystania pomocy naukowych i umiejętność zachowania proporcji pomiędzy uproszczeniem a spłycciem dydaktyki. Można by jeszcze raz posłużyć się zdaniem A. Szulca: "Kto nie umie uczyć, ten i przy pomocy najlepszego sprzętu nie nauczy"⁴⁾. My dodajemy - i najintensywniejszych metod również.

LITERATURA

- [1] Metodyka nauczania języka rosyjskiego, pod redakcją Aleksandra Dorosa, Warszawa 1971.
- [2] A. Szulc, Lingwistyczne podstawy programowania języka, Warszawa 1971.
- [3] A. Szulc, Laboratorium językowe jako środek nauczania języka obcego. "Dydaktyka Szkoły Wyższej", 1968, z. 3-4.
- [4] L. Zabrocki, Językoznawcze podstawy metodyki nauczania języków obcych, Warszawa 1966.

---

⁴⁾ Aleksander Szulc, Lingwistyczne podstawy programowania języka, str. 120..

ПРОБЛЕМЫ ИНТЕНСИВНОСТИ И ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ
РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ В ВУЗЕ

Р е з ю м е

В статье обсуждён вопрос об эффективности обучения русскому языку и возможности повышения её путем интенсификации дидактического процесса. Автор поочередно излагает условия интенсификации отдельных элементов процесса обучения русскому языку как иностранному, что в результате должно привести к повышению эффективности.

ABOUT SOME PROBLEMS OF INTENSIFICATION AND EFFECTIVENESS
IN TEACHING RUSSIAN TO COLLEGE AND UNIVERSITY STUDENTS

S u m m a r y

In the article the author discusses the problem of effectiveness in teaching Russian and the possibility of the effectiveness increase by means of intensifying the didactic process. Then the author presents, in turn, the conditions for intensifying the particular elements in the teaching process during the classes at the university what finally must contribute to the increase of effectiveness.